

Sociale inzet met 'liefde in het licht van de waarheid'. Over de sociale encycliek 'Caritas in veritate'.

Stevige kost.

Zestig bladzijden in zes hoofdstukken: stevige sociaal filosofische en sociaaleconomische kost gepresenteerd op een theologisch bord. Ziedaar wat je mag verwachten als je de recent verschenen sociale encycliek 'Caritas in veritate' wil lezen. Het heen en weer balancerende denken laat vermoeden dat paus Benedictus XVI een ruim aandeel gehad heeft in het schrijven van de tekst. Hij reist minder en heeft dus tijd. Er is enige coherentie aan te duiden tussen dit leerstuk en de vroegere geschriften van kardinaal Ratzinger.

Wat mag je verwachten van dit artikel? Er komt geen aperitief. Theoloog Ratzinger houdt niet van aperitieven: vanaf de eerste bladzijden van de encycliek moet je er je hoofd goed bijhouden.

Dus ook wij starten in dit artikel meteen met een samenvatting van het tweede tot zesde hoofdstuk van de encycliek. Het is een analyse en commentaar op de huidige ontwikkelingen in de wereld.

Daarna komt nog een zwaar dessert: een bespreking van de inleiding en het slot van de encycliek. Hoofdstuk één situeert de encycliek in de lijn van de vroegere teksten van de sociale leer van de kerk. Dat hebben we niet besproken in deze bijdrage.

Vijf grote thema's, tientallen concrete ontwikkelingen.

'Caritas in veritate' gaat bijna over alle grote, moderne maatschappelijke problemen: soms eventjes maar, soms uitvoerig. Dat maakt de tekst rijk en het lezen lastig. Je bent dus nogmaals gewaarschuwd, het is zware kost.

De verleiding is groot om het indrukwekkend aantal ingrediënten van dat stevige gerecht meteen even op een rij te zetten. Maar is dit de goede manier om smaak te doen krijgen in het gerecht? In elk geval kan je in de volgende bladzijden volop proeven van de visie van de encycliek. De vroegere bisschop van Antwerpen, Mgr. Van den Berge, heeft het me geleerd: doe eerst de moeite om te luisteren naar de ander, om te begrijpen wat de ander bedoelt en om te overwegen welke waarheid het spreken van die ander bevat. Hij had het over de teksten van Rome. Ik volg nu zijn bisschoppelijk advies.

Ik lees in 'Caritas in veritate' vijf grote bekommernissen van paus Benedictus omtrent de ontwikkelingen in de wereld. Je kan ze best lezen als vijf grote aanbevelingen aan 'de captains of society', zoals maatschappelijke verantwoordelijken vandaag ietwat te simpel worden benoemd. Maar sociale encyclieken zijn gericht tot iedereen die sociaal bewogen is. Hierna volgen vijf hoofdstukken in een notendop.

1. Uitgaan van het concept van integrale ontwikkeling.

Diverse crisissen verplichten de wereld om een nieuwe samenlevingsweg te ontwerpen, aldus de paus. Gevraagd wordt: een nieuwe, diepgaander opvatting over de economie en haar doelen en een herziening van het ontwikkelingsconcept.

Er zitten structurele tekorten in het economische denken en in het ontwikkelingsmodel van de laatste dertig jaar. Onze economie moet veranderen! Natuur en leefmilieu smeken er om maar evenzeer de mens en de wereldgemeenschap. De paus verwijst hierbij naar een onhoudbare paradox: wereldwijd worden rijken rijker terwijl de ongelijkheden tussen rijk en arm groter worden. "De schandalige ongelijkheid houdt aan", aldus de encycliek.

Na een fase van 'de terugdringing van de overheid' is de tijd nu aangebroken om de rol en de macht van de staat te herstellen! Dat is het besluit uit een evaluatie van de voorbije decennia van economische ontwikkeling, aldus de encycliek.

Het dominante economische denken heeft, aldus nog de paus, een vermindering van het netwerk van sociale zekerheid tot gevolg gehad. De systemen van sociale zekerheid kunnen hier en in het Zuiden hun - onvervangbare - rol niet meer naar behoren vervullen. Vooral in het Zuiden gaat dit gepaard met onvoldoende bescherming van de vakbondswerking.

In de lijn van de vroegere sociale encyclieken vraagt paus Benedictus om ook vandaag de vrijheid en de rechten van de verenigingen van werknemers beter te garanderen. Bij de wijdverbreide deregulering en arbeidsmobiliteit plaatst de encycliek veel kritische vragen.

De paus heeft het in dit hoofdstuk ook nog over:

- . de honger;
- . de vervlakking en relativering van lokale culturen;
- . het recht op toegang tot voedsel en water;
- . en de nood aan een gelijke verdeling van kennis en aan humanisering van de economische globalisering.

Ook de eerbied voor het leven en het recht op godsdienstvrijheid komen ter sprake. Al deze elementen moeten volgens de paus worden geïntegreerd in een nieuw concept van 'integrale ontwikkeling' van mensen en volkeren.

2. Een solidaire verbondenheid vanuit een economie met een hart.

Het is een idee dat ook bij de Franse filosoof Ricoeur terug te vinden is: de wereld heeft niet alleen behoefte aan het principe van de rechtvaardigheid, dieperliggend is ook 'de dynamiek van de gift' onontbeerlijk voor een humane inrichting van de wereld.

Waar de gave van de liefde de stuwkracht vormt van het menselijk handelen, daar zal niet enkel gerechtigheid zijn maar overvloed, aldus de encycliek van de paus. Zelfs sociale en politieke herverdelingssystemen vragen aanvullend nog om de toegevoegde begeestering van de liefde. Enkel zo kan de wereld worden opgebouwd tot een hartelijke en warme gemeenschap.

De paus verzet zich in deze context fel tegen de overmoed van het denken 'dat mens en menselijke structuren enkel op eigen kracht het doel van rechtvaardigheid kunnen bereiken'. Het fundamentele menselijke tekort is onvoldoende geïntegreerd in het denken van de moderne sociale wetenschappen, aldus 'Caritas in veritate'. Broeder- en zusterschap in de wereld vragen om meer. Het principe van onbaatzuchtigheid moet motor en ziel worden van de gerechtigheid.

Je zou denken dat de paus hier begint te zweven. Hij landt echter gauw met beide voeten in de dagelijkse werkelijkheid van de economische markt. Zo wijst hij de zogenaamde 'zichzelf corrigerende rechtvaardigheid' als ontoereikend van de hand. De markteconomie kan niet humanaan functioneren zonder de inbreng van de 'verdelende en sociale rechtvaardigheid'.

Het marktdenken is uit zichzelf niet gericht op algemeen welzijn en zal dat zonder bewuste ingrepen van de mens ook niet bereiken. De economie moet zich hervormen zodat de aandacht voor de totale mens én voor de armen, de zwakken en de kleinen in het hart van het economisch functioneren wordt geïntegreerd. "Rechtvaardigheid betreft alle fasen van de economische bedrijvigheid. Elke economische beslissing heeft een niet te verwaarlozen ethische component."

Helemaal in de lijn van deze analyse wijst de encycliek op het onontbeerlijke samenspel van de markt, de staat en de burgermaatschappij. Met name moet het maatschappelijke middenveld zorgen voor 'een beschaving' van de economie. De paus herhaalt nogmaals de onmisbare rol van de staat in de uitbouw van 'een economische democratie'. Het einde van de staat uitroepen, het getuigt van kwade wil. De tijd is aangebroken om juist de overheid weer een voornamere rol te laten spelen in de nieuwe ontwikkelingen in de samenleving. Paus Benedictus eindigt dit hoofdstuk met een uitvoerige reflectie over ethisch ondernemerschap.

3. De cultuur van rechten verdiepen door een cultuur van verantwoordelijkheid.

Leven velen niet alsof ze niemand nog iets verschuldigd zijn, behalve zichzelf? Is er voor de enen niet een aanspraak op overvloed met een rechtstreeks gevolg van gebrek aan voedsel, water, inkomen, onderwijs en medische zorg voor de anderen? Als individuele rechten worden losgemaakt uit een geheelkader van rechten van anderen en van verantwoordelijkheid voor het geheel, dan ontstaat een spiraal van ontwrichtende eisen.

“Het delen van verantwoordelijkheden en plichten zet veel sterker aan tot actie dan het alleen maar aanspraak maken op rechten.” De paus raakt hier een andere gevoelige snaar in de uitbouw van het project van de moderne mens. Hij herhaalt het refrein van zijn encycliek: economie heeft een mensvriendelijke ethiek nodig.

Paus Benedictus XVI verbindt zijn denken over rechten en plichten ook met een reflectie over de bevolkingsgroei. Hij pleit ervoor om de openheid voor het leven te bewaren in het zoeken naar evenwicht in het spanningsveld tussen bevolkingsgroei en menswaardige ontwikkeling.

Daarna heeft hij het over de opdracht om de grondvesten van de financiële wereld te humaniseren zoals ook de economie in haar uitgangspunten en werking sociaal moet worden herdacht.

Hij wijdt nogmaals enkele bladzijden aan de relatie tussen onderneming en ethiek en aan het belang van allerlei nieuwe vormen van meer sociaal en ethisch gericht ondernemerschap.

In de internationale ontwikkelingsamenwerking moeten de inspraak en betrokkenheid van de plaatselijke bevolkingsgroepen en hun burgerverenigingen beter worden uitgebouwd, aldus de encycliek.

Dit hoofdstuk eindigt met een uitvoerige reflectie over de menselijke omgang met het milieu. De paus heeft het over het dreigende energietekort en de noodzaak om energiereserves te herverdelen. Hij graaft naar de antropologische wortels van het milieuprobleem: zit het met het milieuprobleem niet fout op het niveau van de verhoudingen van de mens met zijn medemens en van de mens met de planeet aarde? De moderne mens gaat ervan uit dat hij zich de dingen mag toe eigenen. Echter, zonder terugkeer naar een grondhouding van rentmeesterschap en behoedzaam beheer zullen de toekomstige generaties een zware tol betalen.

De encycliek pleit ervoor om een nieuw ‘verbondsdenken’ te introduceren als uitgangspunt van het menselijk handelen. Dit vernieuwde verbondsdenken zal moeten gepaard gaan met een nieuwe levensstijl. De moderne Westerse levensstijl is niet duurzaam en niet sociaal omdat het moderne handelen in zijn geestelijke uitgangspunten puur individueel is en dus onverbonden. De huidige Westerse levensstijl leidt tot vernietiging van het leven op aarde, tot

verwaarlozing van de volkeren uit het Zuiden en finaal tot zelfvernietiging. "Er moet eerst zoiets komen als een goed begrepen ecologie van de mens. Daar zal dan ook de ecologie van het milieu van profiteren."

4. Met meer betrokkenheid en participatie van allen.

Een van de ergste vormen van moderne armoede is de eenzaamheid, aldus de paus. De encycliciek blijft verwijzen naar de moderne mens- en wereldopvattingen die in hun uitgangspunten eenzijdig zijn. De mens dreigt van zichzelf en zijn medemens te vervreemden als hij er blijft van uitgaan dat hij enkel of vooral in zijn autonomie kan bestaan en daarin gelukkig kan zijn. Loopt het oude onverbonden denken, op de sporen gezet door Descartes, vandaag niet stuk op de klippen van zijn eigen tekorten? De mens kan niet op zichzelf denken en bestaan. 'Het ik' bestaat enkel door de ander. En is datgene wat voor interpersoonlijke relaties geldt, ook niet van toepassing voor internationale betrekkingen tussen volkeren en landen?

Mens en samenleving moeten morgen wezenlijk als relatie, als interdependente relatie, worden herdacht. De paus heeft het in dit verband ook over de bijdrage van de godsdiensten tot de samenlevingsopbouw, met name over de bijdrage van de christelijke godsdienst. Hun relationele visie op de mens vloeit voort, aldus de paus, uit de godsdienstige benadering die de mens wezenlijk als open opvat vanuit zijn relatie met God.

De encycliciek herneemt hierbij het vroegere denken van de kerkelijke sociale leer over een rechtvaardige en evenwichtige wereldhandel. De paus herbevestigt opnieuw het belang van de subsidiariteit en van de lokale inbreng in de ontwikkeling in het Zuiden. Globalisering mag geen nivellerende pletwals worden. Het mag geen verspreiding worden van een economisch concept dat zelf in zijn grondpatronen aan vernieuwing toe is.

Verder in dit hoofdstuk heeft de paus het over het gegeven van de toenemende migratie en over de schending van de waardigheid van de menselijke arbeid. Meer dan ooit is er een wereldwijde coalitie nodig voor waardige arbeid. Ook deze encycliciek blijft de lijn doortrekken die gestart is in *Rerum Novarum*: arbeiders moeten zich vrij kunnen organiseren om ervoor te zorgen dat de altijd weer nieuwe dreiging van aantasting van hun waardigheid en van waardige arbeid telkens kan worden afgewend.

De paus heeft het ook nog over:

- . het geldwezen;
- . de positieve ervaringen met microfinanciering;
- en de groeiende aandacht en mogelijkheden van kritische consumentenorganisaties in het humaniseren van economische productie en consumptie.

Tot slot breekt de paus een lans voor de uitbouw van een politiek wereldgezag. Integrale ontwikkeling veronderstelt internationale samenwerking. Maar ook: de reeds op gang gekomen globalisering vraagt om een mondiale humane en sociale correctie. De internationale financiële organisaties en de Verenigde Naties moeten mee evolueren en doorgroeien naar 'een soort wereldregering' die de wereldproblemen kan reguleren vanuit de zorg voor algemeen welzijn.

5. Techniek kunnen humaniseren.

De paus waarschuwt de mensen die denken de wereld helemaal te kunnen beheersen en te maken, met name via de wonderen van de technologie. Is het niet zoals de economie, die denkt de ontwikkeling te kunnen bevorderen maar in feite een onnatuurlijke groei en een onverantwoorde consumptie stimuleert? De techniek geeft de mens een gevoel van macht over de materie.

Maken we vandaag geen vertechnisering mee van de ontwikkeling van mens en wereld? Dreigt er geen verabsolutering van de techniek waardoor doel en middelen worden verwisseld? De mens komt in dienst van de techniek te staan en de techniek wordt een instrument van de machthebbers. Techniek is meer dan techniek, aldus de paus. Techniek is niet neutraal. De mens moet zin en richting blijven geven aan de techniek.

De encycliciek verwijst naar concrete toepassingen van deze algemene beschouwingen over techniek. Hoe is het gesteld met de rol van technologie:

- . in de biologie;
 - . in de zorg om vrede;
 - . in de sociale communicatiemiddelen (de media);
- en in de bio-ethiek?

Als techniek en rede niet blijven openstaan voor transcendentie en hogere waarden zullen ze leiden tot ontmenselijking. "De door zuiver technisch handelen geboeide rede is zonder transcendentie ertoe veroordeeld zich te verliezen in de illusie van de eigen macht."

Het sociale vraagstuk is een kwestie geworden waarin het voortbestaan van de mens zelf op het spel staat. Het heeft te maken met het zich doorzetten van een mensopvatting waarin de ziel of het geestelijke is gebannen. De mens is darwinistisch gereduceerd tot pure biologie of neurologie. In het verlengde daarvan ligt een louter materialistische maatschappijopvatting.

De moderne leegte in mens en wereld is daarvan het gevolg en de psychosociale kwalen van verslaving aan drugs en medicatie, stress, depressie en zelfdoding hebben daar alles mee te maken.

De moderne opvatting over de ontwikkeling van de mens heeft het geestelijke leven van de mens genegeerd. Maar mensen kunnen niet evenwichtig groeien

zonder de zorg voor hun geestelijke ontwikkeling. "De mens van morgen heeft nieuwe ogen nodig die hem doen inzien dat menselijk welzijn niet mogelijk is zonder het geestelijke en morele welzijn te integreren in de zorg voor mens en wereld."

'Caritas in veritate' ligt in de lijn van de sociale leer van de kerk.

Paus Benedictus is de fundamentele theoloog gebleven die hij vroeger was. De encycliek geeft niet zozeer een sociologische benadering maar eerder een antropologische en metafysische analyse. En het uitgangspunt van de paus is uitdrukkelijk theologisch, met name christelijk theologisch. Het is geen wetenschappelijk beschrijvende en analyserende tekst maar een normatieve boodschap. De paus is een intellectueel en levert een 'katholieke' bijdrage tot het fundamenteel intellectueel debat over de economie en ontwikkeling, over moderniteit, over rechten en verantwoordelijkheid, over rede en geloof.

De verschijningsdatum van de encycliek werd verdaagd, onder andere omwille van de financiële crisis. Het klopt: in 'Caritas in veritate' is de eerste reflectie en besluitvorming van de paus over het financiële en het economische verwerkt. Zijn aandacht voor een vernieuwde, sterkere rol van politiek gezag en staat en zijn pleidooi voor een wereldregering zijn daar voorbeelden van.

Is deze encycliek nieuw en vernieuwend? Is de encycliek origineel? Dit zijn geen vragen die aan paus Benedictus XVI besteed zijn. Hij is juist, in al zijn geschriften en in zijn beleid, een eenheidsdenker die wijst op de coherentie van het theologische en het kerkelijke denken. Bijbel, kerkvaders, middeleeuwse theologie, de concilies, vóór en na Vaticanum II, het gaat bij paus Benedictus XVI om één wezenlijke rode draad die doorheen diverse ontwikkelingsfasen consequent doorgaat. Het eerste hoofdstuk van 'Caritas in veritate' wijdt hij aan de samenhang van de gehele sociale leer en aan de samenhang van alle kerkelijke documenten.

De paus heeft er geen moeite mee om ook de encycliek Humane Vitae mee op te nemen in zijn geheel: eerbied voor het leven is een onderdeel van de sociale leer. Daarmee consolideert hij ook nogmaals de controversiële Roomse standpunten inzake abortus, geboorteregeling en homohuwelijk. Hij koppelt de katholieke moraal aan de reflectie over bevolkingsgroei, technologie, economie, maatschappelijke ontwikkeling en antropologie. Voor een groot gedeelte herneemt de paus de standpunten uit de vroegere teksten van de sociale leer. Met name ontleent paus Benedictus veel van zijn denken aan de boodschap van *Populorum progressio*. Hij steekt zijn achting en waardering voor deze tekst van paus Paulus VI niet onder stoelen of banken.

Een tekst die een ruggensteun wil zijn voor het maatschappelijke middenveld.

In kringen van sociale politici en middenveld kan deze encycliek niet anders dan klinken als een stem van een sociale bondgenoot. De tekst is duidelijk en scherp in zijn kritiek op het neoliberale denken van de voorbije decennia. Hij sluit zich aan bij het samenspel van 'een voorwaardelijke drievuldigheid' voor sociale dynamiek: markt, overheid én maatschappelijk middenveld.

Geregeld verwijst hij naar de onmisbare en groeiende rol van de 'burgermaatschappij'. De encycliek blijft met name de opdracht en de vrijheid van de vakbonden hoog achten. Hij wijst voortdurend op de noodzaak van een sociale correctie van de globalisering. Maar nogmaals, altijd graaft paus Benedictus in de diepte: de moderne wereld gaat uit van té enge uitgangspunten over mens en wereld, over ontwikkeling en techniek. De oplossing van het sociale vraagstuk begint met een andere mens- en maatschappijopvatting, aldus de paus.

'Caritas in veritate' is een moeilijke maar sterke en interessante tekst over de maatschappelijke problemen van deze tijd. Het is een ondersteuning voor mensen die werken aan een wereld van rechtvaardigheid en solidariteit. De tekst bevat mooie dromen en aanbevelingen.

Is de tijd niet rijp voor een nieuw ontstaansproces van sociale encyclieken?

Ondertussen draait de wereld verder, alsnog volgens de oude uitgangspunten. Wie luistert nog naar de paus? Wie zal de encycliek lezen, laat staan opvolgen? Misschien past hierbij een kritische bedenking over de ontwikkeling van de sociale leer, meteen vertaald in twee progressieve suggesties.

Is het moment niet aangebroken om te denken aan een nieuwe fase? In plaats van ietwat afgezonderd een tekst te schrijven in de kamers van het Vaticaan, zou het wellicht veel krachtiger zijn om een ontwerp tekst te laten groeien van onderuit: in een denk- en besprekingsproces in de verschillende continenten met de volle betrokkenheid van gelovigen, geloofsgemeenschappen, theologen, sociale organisaties, politici en maatschappelijke deskundigen? Je weet wel: het gouden samenspel van ambtelijk leergezag, theologen en Volk Gods.

Of misschien is de tijd gekomen om de sociale inzet van de kerk gestalte te geven door podium te geven aan sociale werkers, sociale bewegingen, profeten en maatschappijkritische groepen die met mobiliserende initiatieven en actiemodellen waar (kunnen) maken wat in de encycliek wordt gedroomd en gehoopt?

Het eigen licht waarmee de kerk de maatschappelijke problemen belicht.

Inleiding en slot van de encycliek zetten de spotlichten voluit op de uitgangspunten van het denken van paus Benedictus XVI.

We beginnen met de inleiding. Zoals al gezegd: geen voorgerecht, wel meteen hoofdgerecht. Zo begint de paus zijn redenering: eerst is er de waarheid. Het is de waarheid dat God een plan heeft met elke mens. Een plan vanuit liefde: de mens volop tot zijn recht laten komen. De liefde komt van God en dus is daardoor ook de liefde de belangrijkste opdracht van de mens. Goddelijke liefde moet in goddelijke waarheid worden verstaan: overall moet eerst die waarheid van God worden gezocht en ontdekt. Want slechts in die waarheid komt de liefde tot volheid. Door het licht van de waarheid wordt de liefde bevrijd van al te subjectieve ervaringen, gevoelens en meningen van mensen. Daarom heet deze pauselijke brief ook: Caritas 'in veritate'.

Er wordt in de inleiding nog een tweede fundamenteel uitgangspunt verwoord door paus Benedictus XVI: niet de rechtvaardigheid staat op de eerste en belangrijkste plaats maar de caritas of naastenliefde. Naastenliefde komt dus eerst omdat ze geschonken is door God en omdat ze gerechtigheid overstijgt en integreert. Rechtvaardigheid kan gemakkelijk in beslag worden genomen door de eigen belangenbehartiging, door de logica van de macht of door de overmoed of verabsolutering van de politieke en structurele aanspraak.

Liefde kan echter de rechtvaardigheid concreet maken: nabij en warm, bezielend en doorleefd. Liefde zal altijd eerst gerechtigheid omvatten en ze zal ze doordesemen met gloed. Ze zal beter dan de gerechtigheid de act van het schenken bewaren. Liefde in het licht van de waarheid met het oog op de samenlevingsopbouw, dat heeft de encycliek 'Caritas in veritate' voor ogen.

Liefde kan zich nooit beperken tot individuele relaties, liefde zal zich altijd willen uitbreiden tot allen. Liefde kan zich niet afsluiten of opsluiten. Liefde wil uitbreken en insluiten. De liefde die in de sociale encycliek wordt belicht, is de liefde die het algemeen welzijn zoekt en zich wil realiseren door de gerechtigheid. Liefde op het niveau van de samenleving heet 'institutionele of politieke liefde': zorg om het geheel van de stad.

Met deze diepgaande beschouwingen heeft de paus meteen een blijvende en eigen plaats en rol verdedigd voor het gelovige en kerkelijk spreken over de mens en de wereld. Het spreken van de kerk is niet zozeer technisch of politiek van aard. Het is aan de wetenschappers, de technici en de politici om de wereldproblemen aan te pakken. Maar wetenschap, techniek en politiek kunnen niet zonder het licht van de liefde en de waarheid. En op dat niveau kan, mag en wil de kerk haar eigen en onvervangbare rol blijven spelen.

“Zonder waarheid vervalt men in een empirische en sceptische levensopvatting, die niet in staat is zich boven de praktijk te verheffen, omdat ze er niet in geïnteresseerd is de waarden en de betekenis te vatten, waarmee de praktijk beoordeeld moet worden en waarop deze moet worden afgestemd.” En zonder liefde is er geen warmte, geen ziel, geen bevrijding. Als intro van een document kunnen deze twee uitgangspunten tellen!

Hoe verhoudt zich het christelijke denken tot het seculiere, humanistische denken?

Het slot van de encycliek verscherpt de inleiding. “De mens is niet in staat zijn vooruitgang alleen te bewerkstelligen omdat hij niet van zichzelf uit een waarachtig humanisme kan grondvesten. Daarom is de grootste kracht in dienst van de ontwikkeling een ‘christelijk humanisme’. Alleen het humanisme dat openstaat voor het absolute kan ons leiden bij de bevordering en de verwezenlijking van sociale en burgerlijke levensvormen.”

Als de paus zich met deze redenering verzet tegen het nieuwe atheïsme, dat God wil uitsluiten en godsdienstig geloof als onverantwoord wil bestempelen en verdrijven, dan heeft hij een punt. Godsdienst is rationeel niet te vatten en niet te weerleggen! Godsdienst is principieel niet inhumaan of antisociaal! Godsdiensten en kerken kunnen en mogen meespreken in het maatschappelijke en politieke debat, in een sfeer van actief pluralisme. In een pluralistische tijd moeten godsdiensten leren om hun standpunten te vertolken in een meervoudige waarheidsopvatting en in een democratisch denkkader.

Als de paus eerder bedoelt dat humanisme zonder geloof in God onaf is of minderwaardig is. Of als hij suggereert dat een humanisme zonder God toch maar minderwaardig is, dan begeeft hij zich op glad ijs. Dan poneert hij een stelling die redelijk en feitelijk gezien niet te verdedigen is.

De encycliek lokte trouwens in kringen van agnosten en atheïsten meteen al kritische reacties uit. Hanteert de paus niet een visie over agnosticisme, atheïsme en humanisme die ongenueanceerd is en achterhaald? Want in vele kringen van humanisten ontluikt een denken dat het humanistisch project hertekent met meer ruimte voor spiritualiteit en zelfs met openheid voor religie en transcendentie.

In wezen raken we hierbij een fundamentele zwakte in het theologische denken van Rome en ook in het denken van vele godsdienstige leiders in islam en Jodendom: velen blijven ervan uitgaan alsof zij een directe toegang hebben tot God en tot de (volle) waarheid vanwege God. Of ze blijven minstens de goddelijke waarheid hoger stellen dan de humanistische waarheid. Het blijft een aantrekkelijke verleiding van godsdienstige leiders en denkers. God en de waarheid blijven echter ook voor godsdienstige en kerkelijke mensen ‘in een wolk van niet weten gehuld’.

Het is hetzelfde taaie 'openbaringspositivisme' (Een theologisch denken waarin men ervan uitgaat dat God aan iemand of enkelen de volle waarheid over Hemzelf en over de wereld heeft bekend gemaakt.) dat in de katholieke kerk ook talrijke binnenkerkelijke kwesties blokkeert. De leiders in de drie grote openbaringsgodsdiensten hebben elk al een hele weg afgelegd maar ze hebben in het verlaten van het fundamentalistisch theologisch denken toch nog een eind verder te gaan. Gelukkig zijn er in de drie openbaringsgodsdiensten al langer vele theologen en vele plaatselijke kerken bezig met het uitwerken van een meervoudige en dynamische waarheidsopvatting, met behoud van de identiteit van elk eigen godsdienstig denken en benaderen van de waarheid.

Encycliek en samenleving in de veranderende moderniteit.

Men kan de encycliek op verschillende manieren lezen. Men kan op zoek gaan naar zijn plaats in het geheel van de sociale leer van de katholieke kerk. Men kan hem lezen met rechtse of met linkse ogen. Men kan zich afvragen of hij conservatief is of progressief. Men kan de tekst té moraliserend vinden of té abstract. Men kan het hebben over de mens- en maatschappijvisie ervan of over de theologische laag van de tekst. Men kan de tekst intellectueel benaderen. Of men kan hem tot van sociale inzet laten worden.

Er zijn kritische bedenkingen en zwakke punten te formuleren bij de encycliek. Maar 'Caritas in veritate' geeft te denken. De encycliek is een stimulans tot sociaal denken en handelen. Het is een tekst die erin slaagt om een band te slaan tussen geloof en rechtvaardigheid. Iets wat vele moderne religiositeit niet doet: daar gaat het om een concentratie op de zorg voor het zelf. Ook andere grote wereldgodsdiensten hebben niet zo'n uitgewerkte sociale visie. Zelden vinden we in godsdienstig denken zo'n sterke aandacht voor de sociaal-politieke dimensie van de maatschappelijke problemen.

'Caritas in veritate' is een tekst die de christelijke godsdienst bij onze tijd brengt. Het is een leerstuk dat aansluit bij het fundamentele denken dat zich vandaag in diverse milieus voltrekt: maken we niet de kentering mee in de vertrekpunten van het moderne Verlichtingsdenken over mens en samenleving? Heeft de 21ste eeuw geen nood aan nieuwe fundamenten of concepten om de nieuwe maatschappelijke uitdagingen afdoend te kunnen aanpakken? 'Caritas in veritate' haakt in op de evoluerende, reflectieve moderniteit. Het eerste denkwerk van de vroege moderniteit is al enkele decennia op zoek naar verdieping en verbreding. Men spreekt over de uitbouw van een tweede of gevorderde moderniteit, die haar eerste eenzijdigheden corrigeert en aanvult.

Ware vooruitgang is verandering. Ware verandering is vastheid in verandering. Wat moet veranderen en wat moet blijven, is niet altijd zo duidelijk en moet in een gezamenlijk onderscheidingsproces verhelderd worden. De encycliek zelf bevat denkpijlers die mogen of moeten veranderen. Maar de pauselijke brief bevat ook gedachten en voorstellen die zullen blijven en die mogen en kunnen meetellen in het debat over het evoluerende moderne denken over mens en wereld. Is het niet eigen aan elke tijd: er zijn waarheden die verder zullen en mogen veranderen, er is echter waarheid die fundamenteel is en blijvend en die de mens moet vasthouden of herontdekken.

Jean-Paul Vermassen. Januari 2010.